

RUSYA İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE MAHTUMKULU ÇALIŞMALARI: A. N. SAMOYLOVIÇ ÖRNEĞİ

Tahir AŞİROV*

Öz

1724-1807 yılları arasında yaşadığı kabul edilen Mahtumkulu Firakî, Türkmen halkının büyük şairi, düşünür ve mutasavvıftır. Rusya İmparatorluğu döneminde Türkmen millî şairi Mahtumkulu ile ilgili yayınlar yapılmıştır. Bu dönemde Mahtumkulu üzerine kapsamlı olarak değerli çalışmalar yapanlardan biri de 1880-1938 yılları arasında yaşamış olan Aleksandr Nikolayeviç Samoyloviç'tir. 1902, 1906, 1907-1908 yılları arasında Türkmenistan'da seyahat eden Rus müsteşriklerden Samoyloviç, klasik Türkmen şairi Mahtumkulu ve onun şiirleriyle ilgili 1909 yılında "Zapiski Vostochnogo Otdeleniya İmperatorskogo Russkogo Arheologičeskogo Obštstva" (Rus Arkeoloji Cemiyeti Doğu Bölümü Yazıları) dergisinde "Ukazatel k Pesnyam Mahtum-Kuli" (Mahtumkulu'nun Şiirlerinin Göstergesi) başlığıyla çalışmasını yayımlamıştır. Bununla birlikte Samoyloviç bu çalışmasına "K statye Ukazatel k Pesnyam Mahtum-Kuli" (Mahtumkulu'nun Şiirlerinin Göstergesine Makale) adıyla bir ek de yapmıştır. Ayrıca Samoyloviç'in 1915 yılında "Tretye Dopolneniye k Ukazatelyu Pesen Mahtum-kuli" (Mahtumkulu'nun Şiirlerinin Göstergesi Üçüncü Ekleme) adıyla yayımladığı yazı da söz konusu çalışmaya üçüncü eki niteliğindedir. Samoyloviç çeşitli yazmalara ve kaynaklara dayandırarak Mahtumkulu'nun şiirlerinin göstergesini hazırlamaya çalışmıştır. Yazarın, 1909 yılında hazırladığı şiir göstergesinde on altı kaynaktan faydalandığını görmek mümkündür. 1915 yılında yayımladığı çalışma ile kaynaklarını daha da çoğaltmıştır. Aynı şekilde Samoyloviç Mahtumkulu'nun şiirleri ile ilgili yazmaları ve neşirleri değerlendirmeye tabi tuttuğunu da görmek mümkündür. Samoyloviç'in bulunduğu dönemi itibariyle Türkmen şairi Mahtumkulu'nun iki yüz yetmiş dokuz şiirinin bulunduğunu belirlemiş olduğu görülebilir. Mahtumkulu'nun şiirlerinin çeşitli yazmalardan ve neşirlerden istifade edilerek hazırlanmış olması ise eseri daha da kıymetli hale getirmektedir. Mahtumkulu'nun şiirlerini tespit etmek için birkaç yazmaya başvuran Samoyloviç'in şairin adını ve mahlasını belirlemeye giriştiği görülebilir. Nitekim Samoyloviç Mahtumkulu'nun şiirlerini adıyla birlikte "Firakî" edebî tahallusu ile yazdığını belirtmektedir. Türkmen edebiyatı araştırmalarına önemli katkı sağlayan Samoyloviç'in büyük Türkmen şairi Mahtumkulu ve onun şiirleri ile ilgili yaptığı çalışmaların ayrı bir değer olduğu görülmektedir. Samoyloviç'in Mahtumkulu'nun şiirlerinin belirlenmesi ile ilgili hazırladığı gösterge, şairin şiirlerinin tespiti açısından değerli bir çalışmadır. Özellikle bu yöntemin kendinden sonraki araştırmacılara da örnek olduğu görülebilir. Ayrıca bu çalışmalar Mahtumkulu'nun Türkmen halkının büyük şairi olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkmen Edebiyatı, Mahtumkulu, Samoyloviç, Togan, Şiir.

* Doç. Dr. Türkmenistan İlimler Akademisi / Tarih ve Arkeoloji Enstitüsü, tahirashirov@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9684-0834

STUDIES ON THE MAHTUMKULU IN THE RUSSIAN EMPIRE PERIOD: EXAMPLE OF A. N. SAMOYLOVICH

Abstract

Mahtumkulu Firakî, who is accepted to have lived between 1724-1807, is the great poet, thinker and mystic of the Turkmen people. During the Russian Empire, publications were made about the Turkmen national poet Mahtumkulu. One of those who made a comprehensive and valuable study on Mahtumkulu during this period was Aleksandr Nikolayevich Samoylovich, who lived between 1880 and 1938. Samoylovich, one of the Russian orientalist who traveled in Turkmenistan between 1902, 1906, 1907-1908, published a study titled "Ukazatel k Pesnyam Mahtum-Kuli" (Indicator of Mahtumkulu's Poems) in the journal "Zapiski Vostochnogo Otdeleniya Imperatorskogo Russkogo Arheologicheskogo Obshchestva (Notes of the Eastern Branch of the Imperial Russian Archaeological Society) in 1909 about the classical Turkmen poet Mahtumkulu and his poems. In addition, Samoylovich made an appendix to this work called "K statye "Ukazatel k Pesnyam Mahtum-Kuli" (Article on the Indicator of Mahtumkulu's Poems). In addition, Samoylovich's article published in 1915 under the name "Tretye Dopolneniye k Ukazatelyu Pesen Mahtum-kuli" (Indicative of Mahtumkulu's Poems, Third Addition) is the third addition to the work in question. Samoylovich tried to prepare an index of Mahtumkulu's poems based on various manuscripts and sources. It is possible to see that the author benefited from sixteen sources in the poetry index he prepared in 1909. He further increased his sources with the work he published in 1915. Likewise, it is possible to see that he evaluated the manuscripts and publications related to Samoylovich Mahtumkulu's poems. As a result, it can be seen that Samoylovich determined that the Turkmen poet Mahtumkulu had two hundred and seventy-nine poems as of his period. The fact that Mahtumkulu's poems were prepared using various manuscripts and publications makes the work even more valuable. It can be seen that Samoylovich, who consulted several manuscripts to identify Mahtumkulu's poems, attempted to determine the poet's name and pseudonym. As a matter of fact, Samoylovich states that Mahtumkulu wrote his poems with the literary term "Firakî" along with his name. Making a significant contribution to Turkmen literature research, Samoylovich's studies on the great Turkmen poet Mahtumkulu and his poems seem to be of particular value. The indicator prepared by Samoylovich regarding the identification of Mahtumkulu's poems is a valuable study in terms of identifying the poet's poems. It can be seen that this method in particular is an example for subsequent researchers. In addition, these works reveal once again that Mahtumkulu is the great poet of the Turkmen peoples.

Keywords: Turkmen Literature, Mahtumkulu, Samoylovich, Togan, Poetry.

Giriş

1724-1807 yılları arasında yaşadığı kabul edilen Mahtumkulu Firakî, Türkmen halkının büyük şairi, düşünür ve mutasavvıftır. İlim adamları tarafından “Vaaz-i Azat” adlı eserin yazarı olan Devletmammet Azadî'nin oğlu Mahtumkulu'nun hayatı ve şiirleri ile ilgili erken bir zamanda öğrenilmeye başlanmıştır. Rusya İmparatorluğu döneminde Türkmen millî şairi Mahtumkulu ile ilgili yayınlar yapılmıştır. Bu değerli yayın sahiplerinden İvan Fyodoroviç Blaramberg (1800-1878), İlya Nikolayeviç Berezin (1818-1896), Nikolay Petroviç Ostroumov (1846-1930) isimlerini zikretmek mümkündür. Bu dönemde Mahtumkulu üzerine kapsamlı şekilde ve değerli çalışmalar yapanlardan biri de 1880-1938 yılları arasında yaşamış olan Aleksandr Nikolayeviç Samoyloviç'tir (Aşirov, 2016: 661-673).

1. Samoyloviç'in Mahtumkulu Çalışmaları

1902, 1906, 1907-1908 yılları arasında Türkmenistan'da seyahat eden Rus müsteşriklerden Samoyloviç, Türkmen edebiyatı ile ilgili önemli çalışmalara imza atmıştır (Nuraliyev, 1971). Samoyloviç'in klasik Türkmen şairi Mahtumkulu ve onun şiirleri üzerine kaleme aldığı birkaç değerli yayını bulunmaktadır. Bunlardan biri de Samoyloviç'in 1909 yılında “Zapiski Vostochnogo Otdeleniya İmperatorskogo Russkogo Arheologičeskogo Obşestva” (Rus Arkeoloji Cemiyeti Doğu Bölümü Yazıları) dergisinde “Ukazatel k Pesnyam Mahtum-Kuli” (Mahtumkulu'nun Şiirlerinin Göstergesi) başlığıyla yayımladığı çalışmasıdır (Samoyloviç, 1910: 0125-0148). Bu çalışmada Samoyloviç Mahtumkulu'nun şiirlerinin göstergesini hazırlamaya çalışmıştır. Bununla birlikte Samoyloviç bu çalışmasına “K statye “Ukazatel k Pesnyam Mahtum-Kuli” (Mahtumkulu'nun Şiirlerinin Göstergesine Makale) adıyla bir ek de yapmaktadır (Samoyloviç, 1910: 0216-0218). Ayrıca Samoyloviç'in 1915 yılında “Tretye Dopolneniye k Ukazatelyu Pesen Mahtum-kuli” (Mahtumkulu'nun Şiirlerinin Göstergesi Üçüncü Ekleme) adıyla yayımladığı yazı da söz konusu çalışmanın devamıdır (Samoyloviç, 1915: 127-139).

Samoyloviç, çeşitli yazmalara ve kaynaklara dayandırarak Mahtumkulu'nun şiirlerinin göstergesini hazırlamaya çalışmıştır. Bu bağlamda Samoyloviç'in Türkmenler arasında birçok araştırma yaptığını görmek mümkündür. Nitekim Samoyloviç “Materialı po Sredneaziatsko-Turetskoy Literature” (Orta Asya-Türk Edebiyatı Üzerine Materyaller) adlı çalışmasında, 1906 yılında Mervli Mämmet Oraz'ın aracılığıyla 128 şiiri ihtiva eden “Divanı Mahtumkulu” adlı yazmayı elde ettiğini belirtmektedir. Yazarın Mahtumkulu'nun şiirlerini ihtiva eden yazması, “Bu dünyâ” adlı şiirle başlamaktadır (Samoyloviç, 1910: 1-30):

Magrıpdan maşrıga dünyäniñ yüzi,

Diymäñ bize malum dälir bu dünyä

Yazma, aşğıdaki satırları içeren “Mavi Güvercin” adlı şiiri ile tamamlanmaktadır:

Yärenler, Müslümanlar bakın, hükmi-dâveri.

Ki mescitte oturmuştur bir gün Murtaza Ali.

Mahtumkulu'nun şiirlerini tespit etmek için birkaç yazmaya başvuran Samoyloviç'in şairin adını ve mahlasını belirlemeye giriştiği görülebilir. Nitekim Samoyloviç Mahtumkulu'nun şiirlerini adıyla birlikte “Firakî” ve “Ma'ruf” edebî tehallüsü ile yazdığını belirtmektedir. Yazar “Firakî” mahlasına şairin “Can Çıkar”, “Yâ, Zülcelâlim”, “Abat Kalsın” isimli şiirlerini, “Ma'ruf” tehallüsüne ise “Sazına degmez” şiirini örnek olarak zikretmektedir. Bu tehallüslerin Türkmenler tarafından onaylandığını ifade etmektedir. Ancak şairin “Ma'ruf” ibaresini tehallüs olmaktan ziyade “bilge” anlamında kullandığı söylenebilir. Çünkü söz konusu şiirin bazı neşirlerinde bilge anlamında “dânâ” kavramı kullanılmaktadır. Özellikle Türkmenler arasında bilge kimse için “dânâ” kavramı sıfat olarak kullanılmaktadır (Samoyloviç, 1910: 0126). Ayrıca “dânâ/bilge” Mahtumkulu'nun “Firakî”, “Gul Mahtum”, “Mahtumî” gibi edebî tehallüsleri de kullandığı görülebilir.

Samoyloviç 1863 yılında Orta Asya, özellikle Türkmenistan'a seyahat eden Arminius Vambéry'nin Mahtumkulu'nun otuz bir şiirini yayımladığını belirtmektedir. Vambéry'nin “Die Sprache der Turkomanen und der Diwan Machdumkuli's” (Türkmen Dili ve Mahtumkulu Divanı) adıyla “Zeitschrift der Deutschen

Morgenländischen Gesellschaft” dergisinde yayımladığı metinden bahsetmektedir (Vambéry, 1879: 387-444). Vambéry'nin bu kitabına çeşitli atıfların yapılmasıyla birlikte çalışmalara da kaynaklık ettiği görülmektedir. Bu yayın, Şeyh Musin Fani olarak tanınan ve 1870-1934 yılları arasında yaşamış olan Hüseyin Kazım Kadri'nin “Mahtumkulu Divanı ve Yedi Asırlık Türkçe Bir Manzume” isimli eserinde, esas kaynak teşkil ettiği söylenebilir (Aşirov, 2014).

Aynı şekilde Samoyloviç misyoner Ostroumov'un Mahtumkulu'nun seksen bir şiirini yayımladığını dile getirmekte ve şiir göstergesinde onun yayımladığı şiirlere de yer verdiği görülmektedir (Samoyloviç, 1910: 0127). Ostroumov 1907 yılında Taşkent'te “Türkistan Vilayeti'nin Gazeti” gazetesinde bir dizi olarak yayımlamıştır. Aynı yıl Ostroumov Mahtumkulu'nun şiirlerinden seksen bir şiirini ihtiva eden ve 128 sayfadan ibaret olan eseri, 50 tiraj şeklinde yayımlamıştır (Mahtumkulu, 1907). Ostroumov'un bu yayını, İstanbul Üniversitesi'nin Türkiyat Enstitüsü kütüphanesine kadar ulaşmıştır (Aşirov, 2016: 661-673).

Samoyloviç Türkoloji konusunda birçok esere imza atan Berezin'in “Turetskaya Hrestomatiya” (Türkçe Seçme Eserler) adlı 1857-1876 yılları arasında neşrettiği eserinde Mahtumkulu'nun şiirine yer verdiğini belirtmektedir. Ayrıca o şiiri, şairin şiir göstergesinde de zikretmektedir (Samoyloviç, 1910: 0136). Şairin altı dördlükten oluşan “Gadrın Hiç Bilmez” veya “Gadrın Nâbilsin” adlı şiirinin Berezin tarafından eserinin “Turkmenskiya Pesni” başlıklı bölümde yer verildiği görülmektedir (Berezin, 1862: II/88-89).

Samoyloviç 1821-1822 yılında Türkistan'da dünyaya gelen dilci âlim Şeyh Süleyman Efendi Buhari'nin “Lügati Çağatay ve Türki-i Osmanî” adlı sözlüğünde geçen “Sufi Mahtumkulu Türkî lafzî bile ay[t]gan eşari” diye başlayan cümleyi naklederek on sekiz yerde atıf yaptığını belirtmektedir (Samoyloviç, 1910: 0126). Şeyh Süleyman Efendi'nin sözlüğünde Mahtumkulu'nun şiirlerine atıf yapması, şairin şiirlerinin Türk dünyası açısından ayrı bir değerinin olduğunu erken bir zamanda ortaya koyulan bir kanıt olduğu söylenebilir (Aşyrow ve Muhammedow, 2014: 226-232). Ayrıca Ahmet Zeki Velidi Togan (1890-1970) 1913 yılında Orenburg'da “Şura” dergisinde “Divani Mahtumkulu” başlıklı çalışmasında da bu konuya yer vermektedir (Aşirov, 2016: 661-673).

Meşhur ilim adamı Togan'ın “Berdi Hacı'nın oğlu eski dostum Avukat Kakacan” (Aşirov-Albayrak, 2020: 141-146) diye ifade ettiği St. Petersburg Üniversitesinin öğrencisi Mervli Kakacan Berdiyev'in yardımıyla Mahtumkulu'nun Merv yazmasından faydalandığını dile getiren Samoyloviç'in (1915: 127) Mahtumkulu'nun şiirlerinin aidiyet konusuna ayrı bir önem verdiği görülmektedir. Nitekim Togan 1913 yılında “Divani Mahtumkulu” adıyla yayımladığı yazısında geçen “Saz bilen söhbetni yalğan diymänler, Adam ata binyad bolanda bardyr” satırları ile yer alan altmış beşinci şiirin, Molla Gayibi'nin olduğunu delilleri ile açıklamaktadır (Samoyloviç, 1915: 136). Söz konusu satırların, Mahmut Gayibi'nin “Murapbaglar” adlı eserinin dokuzuncu bölümünde de aynı satırlar ile başladığı görülebilir: “Saz bilen söhbedi yaman diymänler, Adam Ata, Howa bolanda bardyr...” (Gayibî, 2005: 376).

Aynı şekilde Samoyloviç'in 1911 yılında Taşkent'te “Kıssa Mahtumkulu - Otuz iki tohum kıssası ve Magtumkulu” adlı Arifcanov matbaasında yayımlanan eserinde de değerlendirdiği görülmektedir (Samoyloviç, 1915: 131). Marılı Mirzahit Mirsıddıkoğlu'nun katkılarıyla yayımlanan yayının, şairin şiirlerinin aidiyeti konusunda olumlu katkı sağlayacağı söylenebilir (Aşirov-Durdygylyjow, 2018: 1047-1053).

Astrahan Türkmenlerinden Molla Abdurrahman Nurmuhammedoğlu Niyazi'nin (1855-1927) “Divani Mahtumkulu” adıyla yayımladığı eserin ilk baskısını görmediğini ifade eden Samoyloviç (1915: 127), Stavropol Türkmenleri arasında Mahtumkulu'na karşı duyulan sevgiye yazısında yer vermektedir. Nitekim Stavropol Türkmenlerinin arasında Mahtumkulu'nun şiirlerinin şarkılara koşularak söylendiğini belirtmekte ve şaire “Bahtumkulu” denildiğini de göstermektedir (Samoyloviç, 1915: 133). Samoyloviç Stavropol Türkmenlerinden Abdulhekim Seyitniyaz Hacıoğlu'ndan Mahtumkulu'nun bazı şiirlerini kaydetmiştir (Samoyloviç, 1913: 70). Mahtumkulu'nun şiirlerinin Stavropol Türkmenleri arasında meşhur olduğunu ve şairin adının “Bagtymguly” olarak ifade edildiğini görmek mümkündür (Kürenov, 1962: 45). Mahtumkulu şiirlerinden “Dert İññildär” adlı şiirinin son dördlüğü getirmektedir:

Bahtumkulu! sözüm hakdır, / Magtymguly, sözüm hakdyr,
 Allanıň kelamı çokdır, / Hak söze ten beren ýokdur,
 Oğulsızıň ornı yokdır, / Goç ýigitde ogul ýokdur —
 Ocak gidip yurt inildir. / Ojak ýitip, ýurt inıldär.

2. Samoyloviç'in Mahtumkulu'nun Şiirlerinin Göstergesi

Samoyloviç 1909 yılında Mahtumkulu'nun şiirlerinin göstergesini hazırlamaya, diğer bir ifade ile şairin şiirlerini belirlemeye çalışmıştır. Yazar şiir göstergesinde çeşitli yazma ve neşirleri esas almış, ayrıca göstergenin başında onların kısaltmalarını belirten bir yazıya da yer vermiştir. Samoyloviç bu konuyla ilgili olarak “Ukazatel k Pesnyam Mahtum-Kuli” adlı çalışmasında şairin şiirlerini, Arap harflerini esas alarak her bir şiirin iki satırını zikrederek göstergesini şu şekilde düzenlemiştir (Samoyloviç, 1910: 0125-0148):

[ʼ / Elif]

S. 1. [Gelen eşya]

Älem sunguňa möwjut, Wujuda gelgen eşya.

Eşya hamdynda zäkir, Zikriň tiller-de feýda.

Samoyloviç şiir göstergesinin girişinde yazmalar ve neşirler esasında tertiplediğini belirtmektedir. Yazarın 1909 yılında hazırladığı şiir göstergesinde on altı kaynaktan faydalandığını görmek mümkündür. Ayrıca her bir şiirin kaynağını kısaltma şeklinde başında verdiğini kaydetmiştir. Örneğin Vambery “V”, Ostroumov “Ostr”, Berezin “B”, Şeyh Süleyman “Ş.S.” şeklinde kısaltmaları ile şiirlerin hangi kaynaktan geçtiğini her bir şiirin başında göstermiştir (Samoyloviç, 1910: 0128-0129).

Aynı şekilde Samoyloviç Mahtumkulu'nun şiirlerinin incelemesine devam ederek “K statye “Ukazatel k Pesnyam Mahtum-Kuli” (Samoyloviç, 1910: 0216-0218) ve “Tretye Dopolneniye k Ukazatelyu Pesen Mahtum-kuli” (Samoyloviç, 1915: 127-139) yazıları ile şairin şiirlerinin göstergesini hazırlamıştır. Samoyloviç, Togan'ın 1913 yılında “Şura” dergisinde, Mahtumkulu'nun şiirlerinin göstergesini hazırlamış olduğu bölümden de istifade ederek şairin elli altı şiirin sadece rakamlarına yer vermiştir.

Samoyloviç'in “Ukazatel k Pesnyam Mahtum-Kuli” adlı bölümü, şairin şiirleri bakımından çok önemlidir. Çünkü şairin şiirlerinin aidiyeti konusunda şüphelerin kalkmasına ve kesinleşmesine olumlu katkı sağlayacağı söylenebilir. Bu öneme binaen şairin şiirlerinin göstergesini, günümüz Türkmençe adları ile zikretmeyi uygun gördük:

S. 1. [Gelen eşya], S. 2. [Galmaz-a], S. 3. [Ýel bile], S. 4. [Bu dünýä], S. 5. [Meñzär hökümlü], S. 6. [Ryýadan, ýa Reb], S. 7. [Jem bolup], S. 8. [Ýeldim tut], S. 9. [Könül ýalmaz hiç], S. 10. [Adamzat], S. 11. [Saçdy Muhammed], S. 12. [Sözüm bar], S. 13. [Syr gider], S. 14. [Han dörer], S. 15. [Duz hem bolmasa], S. 15. [Ata meñzär], S. 16. [Kürs çykar], S. 17. [Jan çykar], S. 18. [Ýar çeker], S. 19. [Repbim Jelil], S. 20. [Harap eýlär], S. 21. [Iglarlar], S. 22. [Şalar galmazlar], S.23. [Ili gözlär], S. 24. [Geçer, Ýaranlar], S. 25. [Keçdir yaranlar], S. 26. [Çagdyr bu çaglar], S. 27. [Galar, Ýaranlar], S. 28. [Gökden inmez, yaranlar], S. 29. [Batdy yaranlar], S. 30. [Anbar saçdylar], S. 31. [“Turgul” diýdiler], S. 32. [Oýan diýdiler], S. 33. [Emire döner], S. 34. [Dag saýar], S. 35. [Jahan Senden bihabar], S. 36. [Şasy galandy], S. 37. [Obany düzeder], S. 38. [Döküp barady], S. 39. [Geçip barady], S. 40. [Utup durupdy], S. 41. [Inip durupdy], S. 42. [Gumly çykypdy], S. 43. [Gelen-de bardy], S. 44. [Hakdy], S. 45. [Magşarname], S. 46. [Alnymyza gelse gerekdir], S. 47. [Barsa gerekdir], S. 48. [Başy gerekdir], S. 49. [Göze myhmandy], S. 50. [Parhy kimdedir], S. 51. [Andady], S. 52. [Anda bar], S. 53. [Şondady], S. 54. [Könül joşundady], S. 55. [Depe nedir, düz nedir], S. 56. [Söhbet ýahşydy], S. 57. [Pelegidir], S. 58. [Är ýanynda bellidir], S. 59. [At ýanynda bellidir], S. 60. [Alydy], S. 61. [Içen ýalydy], S. 62. [Myhmanydy], S. 63. [Joşy ýandy], S. 46. [Daş syndy], S. 65. [Ýat bolar], S. 66. [Emri-Han geler], S. 67. [Bir beýan geler], S. 68. [Näler görüner], S. 69. [Ýaraşmaz], S. 70. [Düşüne degmez], S. 71. [Sil galmaz], S. 72. [Ýetmeýin galmaz], S. 73. [Pygan eglenmez], S. 74. [Salar guşun anlamaz], S. 75. [Döker bolduk ýaşymyz], S. 76. [Hiç bilmez], S. 77. [Yhsan kaýsy bilinmez], S. 78. [Döwran tapylmaz], S. 79. [Gybatkeş], S. 80. [Munda, çilimkeş], S. 81. [Çykyp oturmyş], S. 82.

[Gitmezmiş], S. 83 [Ýaşyl zümerret], S. 84. [Bitmek gerek], S. 85. [Don gerek], S. 86. [Aty gerek], S. 87. [Özi behiştin], S. 88. [Joşa ýetdin], S. 89. [Ýüz ursaň], S. 90. [Byragyn], S. 91. [Atamyň], S. 92. [Bilmezmiň], S. 93. [Halyma meniň], S. 94. [Päli bendäniň], S. 95. [Öýlengin], S. 96. [Bady-Sabany görsem], S. 97. [Aşyk bolmuşam], S. 98. [Galmagaly neýlerem], S. 99. [Eýýamy gördüm], S. 100. [Köňlüm], S. 101. [Hijran haýsy, bilmedim], S. 102. [Sataştym], S. 103. [Seda boldum], S. 104. [Guluň boldum], S. 105. [Jahan gördüm], S. 106. [Mährap kaýsy, bilmedim], S. 107. [Ýetişdi salym], S. 108. [Ýa, Züljelalym], S. 109. [Ýagmyr ýagdyr, Soltanym], S. 110. [Arap tilli, söwdügim], S. 111. [Ýoldaş bolan], S. 112. [İki helalym], S. 113. [Daşlar bile], S. 114. [Şatlyk bile], S. 115. [Joşa düşüp sen], S. 116. [Göçer sen], S. 117. [Ýeter sen], S. 118. [Bakabaka gider sen], S. 119. [Bola-bola gider sen], S. 120. [Näge ýatyp sen], S. 121. [Bolar Sen], S. 122. [Näme Sen], S. 123. [Galyp men], S. 124. [Aglaryn], S. 125. [Haky üçin], S. 126. [Ölmesden burun], S. 127. [Abat galsyn], S. 128. [Näbilsin], S. 129. [Joş bolmasyn], S. 130. [Uça bilmen neýleýin], S. 131. [Üçi ewladdan], S. 132. [Ýykmaýan ärden], S. 133. [Biwepalardan], S. 134. [Kararsyz ärden], S. 135. [Sözi geçer janyňdan], S. 136. [Aýyň ýagşysyn], S. 137. [Gul bolgun], S. 138. [Tasa garşy], S. 139. [Baş üstüne], S. 140. [Ýüregiň gan içinde], S. 141, A. 42. [Jan içinde], S. 142. [Many bilmez ýaşynda], S. 143. [Köymän ýigide], S. 144. [Ne iş geler başymyza], S. 145. [Zyýan görse], S. 146. [Meýdan ýoluksa], S. 147. [Joş gelse], S. 148. [Don bolsa], S. 149. [Duz hem bolmasa], S. 150. [Elde bary bolmasa], S. 151. [Aý-Günüňiz batmaga], S. 152. [Ýarym, ýa, Alla], S. 153. [Kär bile], S. 154. [Ar bile], S. 155. [Galandar bile], S. 156. [Köz bile], S. 157. [Ýyglaý geçer halymga], S. 158. [Boldum girýana], S. 159. [Gahry gana], S. 160. [Gitti bu kaya], S. 161. [Ýusup diýe-diýe], S. 162. [Gaşy ýaý], S. 163. [Nogsana gelgeý], S. 164. [Çaldy gitdi], S. 165. [Keffaret etdi], S. 166. [Ekip geçdi], S. 169. [Yerbe-ýer geçdi], S. 168. [Bu derdi], S. 169. [Bir nan getirdi], S. 170. [Bir işe ulaşdy], S. 171. [Neler boldy], S. 172. [Ykbal bolmady], S. 173. [Ýar Bizim Sary], S. 174. [Hezar astana sary], S. 175. [Delalat ýagşy], S. 176. [Ýat ýagşy], S. 177. [Bu işi], S. 178. [Ussada, belli], S. 179. [Gökje kepderi], S. 180. [Gürz dälmi?], S. 181. [Gözlemeýin bolarmy], S. 182. [Gelmezmi?], S. 183. [Gördüňmi], S. 184. [İki dünýäniň soltany], S. 185. [Dini biläni], S. 186. [Söymüşem seni], S. 187. [Ýolda Sen], S. 188. [Bagyşla bizni], S. 189. [Baglar, heý], S. 190. [Joşan günler, heý], S. 191. [Aman heý], S. 192. [Öňi ardy bilinmez], S. 193. [Malyna degmez], S. 194. [Sazyna degmez], S. 195. [Päşiň seniň], S. 196. [Ädejek sen], S. 197. [Rowan oldy].

Samoyloviç “K statye “Ukazatel k Pesnyam Mahtum-kuli” adlı ek yazısında, Mahtumkulu’nun şiirlerini incelemeye devam etmekte ve şairin “Bir-birine bezenip” adlı şiirini zikretmektedir (Samoyloviç, 1909: 0216-0218): S. 198. [Bir-birine bezenip].

Samoyloviç 1915 yılında daha önceki yazılarına üçüncü bir ek olarak hazırladığı “Tretye Dopolneniye k Ukazatelyu Pesen Mahtum-kuli” başlıklı yazısında yirmi dört şiirine yer vermiştir (Samoyloviç, 1915: 127-139): S. 199. [Güzeşt eýle], S. 200. [Güzeşt eýle], S. 201. [Diş gitmek], S. 202. [Döwletalynyň], S. 203. [Görgeç, Resul], S. 204. [Dag-u hasratdan nyşan], S. 205. [Öýler görer sen], S. 206. [Çyka bilmez sen], S. 207. [Bolganlar barmy], S. 208. [Haýrandadyr-haýranda], S. 209. [Şal tapsa], S. 210. [Don tapylymasa], S. 211. [Nazar eýle], S. 212. [Kär bile], S. 213. [Gam bile], S. 214. [Döndi döwür ýamana], S. 215. [Lewada belli], S. 216. [Enede bizi], S. 217. [Ýalan dünýä], S. 218. [Bu dünýä], S. 219. [Aşgär bolajakdyr], S. 220. [Dert inñildär], S. 221. [Dünýä sen], S. 222. [Janan bolarmy?].

Aynı şekilde Samoyloviç makalesinde, Togan’ın “Divanı Mahtumkulu” adlı yazısından elli altı şiirine ve o şiirleri sadece sıra sayılarına yer vermiştir (Samoyloviç, 1915: 136): S. 223. [T. 2. Rebbiýel-Ala], S. 224. [T. 4. Duman peýda], S. 225. [T. 8. Set jan, eý, dost], S. 226. [T. 9. Köymen ýigide], S. 227. [T. 21. Arta gerekdir], S. 228. [T. 24. Gylygyndan bellidir], S. 229. [T. 25. Jeňi bellidir], S. 230. [T. 28. Behem eder], S. 231. [T. 30. Betnam olur], S. 232. [T. 31. Bagdan], S. 233. [T. 42. Donly görner], S. 234. [T. 44. Aly siziňdir], S. 235. [T. 46. Äleme belgilidir], S. 236. [T. 49. Eýmenewer], S. 237. [T. 50. Reftarydyr], S. 238. [T. 51. Bolar], S. 239. [T. 54. Bibat görüner], S. 240. [T. 55. Ýaranlar], S. 241. [T. 60. Çagdyr bu çaglar], S. 242. [T. 61. Bar my, ýaranlar], S. 243. [T. 64. Mir olur], S. 244. [T. 65. Bardyr], S. 245. [T. 66. Gymmat ýagşydyr], S. 246. [T. 67. Geldi ýaranlar], S. 247. [T. 68. Donly görner], S. 248. [T. 70. Gidip baradyr], S. 249. [T. 73. Höwesidir], S. 250. [T. 74. Para-paradyr], S. 251. [T. 78. Bolmas], S. 252. [T. 83. Peýany bolmaz], S. 253. [T. 84. Bolmas], S. 254. [T. 90. Nas atan], S. 255. [T. 95. Baş bolmaň], S. 256. [T. 96. Oturtuşun görüň], S. 257. [T. 103. Gökleň], S. 258. [T. 108. Ya Resul], S. 259. [T. 109. Köñül], S. 260. [T. 116.

Gyzmaly boldum], S. 261. [T. 117. Ynsan ýaratdy], S. 262. [T. 130. Gurulmasdan burun], S. 263. [T. 134. Özüňden!], S. 264. [T. 135. Bir görüp gitse daşymdan], S. 265. [T. 136. Çykardym çenden], S. 266. [T. 137. Binamaz çirkin], S. 267. [T. 148. İçer bir gün], S. 268. [T. 161. Gidiji bolma], S. 269. [T. 162. Duşsaň derdi-belaga], S. 270. [T. 168. Bir sagat bile], S. 271. [T. 181. Ýagydyr-ýagy], S. 272. [T. 183. Gözüm düşdi], S. 273. [T. 186. Galgan dâldi], S. 274. [T. 190. Dara ýetir], S. 275. [T. 191. Bilbil nalasy], S. 276. [T. 198. Ynsan ýaratdy], S. 277. [T. 199. Gaça başlady], S. 278. [T. 202. Harap eýlär].

Samoyloviç Niyazi'nin neşrinde 34. numarada ve Togan'ın yayınında 268. sırada olan Mahtumkulu'nun "At İslärin" [S. 279] adlı şiirini, ayrıca son bir şiir olarak zikretmektedir (Samoyloviç, 1915: 136): [S. 279. At İslärin]. Böylece Samoyloviç kendi dönemi itibari ile Türkmen şairi Mahtumkulu'nun iki yüz yetmiş dokuz şiirinin bulunduğunu belirtmektedir (Samoyloviç, 1915: 137).

Samoyloviç'in Rusya İmparatorluğu döneminde Mahtumkulu ve onun şiirleri ile ilgili değerli çalışmalar yaptığı görülmektedir. Nitekim XX. yüzyıl Türkmen düşünce tarihinde ayrı bir yeri olan Abdulhekim Gulmuhammedov (1885-1931) Samoyloviç'in Mahtumkulu araştırmaları ile ilgili 1929 yılında "Türkmen Medeniyeti" dergisinde şöyle demektedir: "Samoyloviç'in Türkmenler hakkında neşrettiği eserler, genellikle önceki Rus Arkeoloji Cemiyetinin Doğu bölümü mecmuasında yayımlanmıştır. O 1909 yılında aynı mecmuanın XIX. cildinde (tomında), Orta Asya Türkmenlerinin 44 şairleri ve daha çok yazma eserler hakkında bilgi vermektedir... Mahtumkulu ve onun şiirleri hakkında en çok incelemede bulunan A.N. Samoyloviç'tir" (Gulmuhammedov, 1929: 28-29).

Samoyloviç Türkmen edebiyatı üzerine yaptığı çalışmalarına Sovyet Türkmenistanı döneminde de devam etmiştir. Nitekim 1927 yılında "Türkmen Edebiyatı Tarihinden" adıyla bir çalışma yayımlamıştır. Özellikle Samoyloviç'in Mahtumkulu ile ilgili çalışmalarının devam ettiğini görmek mümkündür. 1929 yılında "Mahtum-Kuli i Hakim-Ata" (Mahtumkulu ve Hakim Ata) adıyla "Turkmenovedeniye" (Türkmen Araştırmaları) dergisinde, Mahtumkulu'nun tasavvuf meşrepli sufi bir şair olduğunu ispat etmeye çalışan bir makale kaleme almıştır (Aşirov, 2018: 413-419).

Sonuç

Türkmen edebiyatı araştırmalarına önemli katkı sağlayan Samoyloviç'in büyük Türkmen şairi Mahtumkulu ve onun şiirleri ile ilgili yaptığı çalışmaların ayrı bir değer olduğu görülmektedir. Aynı şekilde şairin yaşadığı yüzyılların Türkmen edebiyatının sanat ve edebiyat açısından en parlak dönemi olduğunu da ortaya koymaktadır. Samoyloviç'in Mahtumkulu'nun şiirlerinin belirlenmesi ile ilgili hazırladığı gösterge, şairin şiirlerinin tespiti açısından da değerli bir çalışmadır. Mahtumkulu'nun şiirlerinin çeşitli yazmalardan ve neşirlerden istifade edilerek hazırlanmış olması ise eseri daha da kıymetli hale getirmektedir. Özellikle bu yöntemin kendinden sonraki araştırmacılara da örnek olduğu görülebilir. Ayrıca bu çalışmalar Mahtumkulu'nun Türkmen halklarının büyük şairi olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır.

Kaynaklar

- AŞİROV, T. (2016). Mahtumkulu'yu Anlamak: A. Z. V. Togan Örneği. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 5 (2), 661-673.
- AŞİROV, T. (2018). "Türkmenistan'da Yesevi İzbaraları Üzerine Çalışmalar: A. N. Samoyloviç Örneği". VI. Uluslararası Şeyh Şa'ban-ı Velî Sempozyumu -Yesevilik, 23-25 Kasım 2018. s. 413-419. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Matbaası.
- AŞYROW, T. (2014). "Magtymgulynyň Türkiýedäki Ilkinji Neşiri", Türkmen Dili Gazetesi.
- AŞYROW, T. we Muhammedow, G. (2014). Magtymgulynyň Şygrylary Türki Dilleriň Nusgasydyr. / Türkmen Ruhunuň Almaz Täji: Magtymguly Pyrafynyň 290 ýyllygyna bagyşlanan makalalar ýygynydy, s. 226-232. Aşgabat: Türkmen döwlet neşirýat gullugy.
- AŞİROV, T.- Durdygylyjow, P. (2018). "Türkmen Dili Tarihi Sürecini Yansitan Mahtumkulu Divanı ("Kissa-i Mahtumkulu" Adlı Divanın 1911 y. Taşkent Taş Basması Bağlamında)". Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu. Afyonkarahisar 23-25 Kasım 2018. s. 1047-1053.

- AŞIROV, T. ve Albayrak, Ç. (2020). “Ilyasov, K. – H. Goçmiradov. H. (1990). Dövrüň Aynası (“Sovet Türkmenistany” Gazeti 70 Yaşadı), Aşgabat: Türkmenistan. 208 S”. Milli Kültür Araştırma Dergisi, 4 (1), 141-146.
- BEREZİN. İ. N. (1862). Turetskaya Hrestomatiya. I-III. Cilt 2, s. 88-102. Kazan: V Tipografiya Universiteta.
- GAYIBİ M. (2005). “Diwan”. haz. K. Atayev, Aşgabat: Miras.
- GULMUHAMMEDOV, A. (1929). “Türkmen Edebiyatı, A. N. Samayloviç”. Türkmen Medeniyeti Dergisi, 7-8, 28-29.
- NURALIYEV, D. (1971). Akademik A.N. Samoyloviç Türkmen Edebiyatı Hakkında. Aşgabat.
- MAHTUMKULU, (1907). (haz. N. P. Ostroumov), Taşkent: iz Turkestan Tuzemnoy Gazeti.
- SAMOYLOVIÇ, A. N. (1910). “K statye “Ukazatel k Pesnyam Mahtum-Kuli”. Zapiski Vostochnogo Otdeleniya İmperatorskogo Russkogo Arheologičeskogo Obtşestva, S. Peterburg, 19, 0216-0218.
- SAMOYLOVIÇ, A. N. (1910). “Ukazatel k Pesnyam Mahtum-kuli”. Zapiski Vostochnogo Otdeleniya İmperatorskogo Russkogo Arheologičeskogo Obtşestva, S. Peterburg, 19, 0125-0148.
- SAMOYLOVIÇ, A. N. (1910). “Materialı po Sredneaziatsko-Turetskoy Literature”. Zapiski Vostochnogo Otdeleniya İmperatorskogo Russkogo Arheologičeskogo Obtşestva, S. Peterburg, 19, 1-30.
- SAMOYLOVIÇ, A. N. (1915). “Tretye Dopolneniye k Ukazatelyu Pesen Mahtum-Kuli”. Zapiski Vostochnogo Otdeleniya İmperatorskogo Russkogo Arheologičeskogo Obtşestva, S. Peterburg, 22, 127-139.
- SAMOYLOVIÇ, A.N. (2020). “Türkmen Edebiyatı Taryhyndan”. haz. T. Aşirov, Journal of Turkish Language and Literature, 6 (4), 1138-1141.
- SAMOYLOVIÇ, A. N. (1913). “Sredi Tretye Dopolneniye k Ukazatelyu Pesen Mahtum-Kuli”. Zapiski Vostochnogo Otdeleniya İmperatorskogo Russkogo Arheologičeskogo Obtşestva, S. Peterburg, 22, 127-139.
- SAMOYLOVIÇ, A. N. (1913). “Sredi Stavropolskiy Turkmenov i Nogaytsev i u Krımskih Tatar (Otçyot o Komandirovke v 1912)”. İzvesitiya Russkogo Komitetta dlya İzuçeniya Sredney i Vostochnoy Azii v İstoričeskom, Arheologičeskom, Lengivističeskom i Etnografičeskom Otneşeniyah, 2 (2), 54-74.
- VAMBERY, A. (1879). “Die Sprache der Turkomanen und der Diwan Machdumkuli’s”. Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, 33, 387-444.